

УДК 80

DOI 10.24412/2413-2004-2022-1-112-118

**МУНОСИБАТҲОИ ҲАМЗАМОНИ
ДАР ҶУМЛАИ МУРАККАБИ
ТОБЕЪ БО ПАЙРАВИ МУБТАДО
ВА ПУРКУНАНДА ДАР ЗАБОНҲОИ
АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ**

Ҷураева Мунзифа Негматовна,
докторант (PhD)- и кафедраи фонетика
ва лексикологияи забони англисии МДТ
«ДДХ ба номи акад. Б.Гафуров»
(Тоҷикистон, Хучанд)

**ОТНОШЕНИЯ ОДНОВРЕМЕННОСТИ
В СЛОЖНОПОДЧИНЕННЫХ
ПРЕДЛОЖЕНИЯХ С ПРИДАТОЧНЫМИ
ПОДЛЕЖАЩЕГО И ДОПОЛНЕНИЯ В
АНГЛИЙСКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ**

Джураева Мунзифа Негматовна,
докторант (PhD) кафедры фонетики
и лексикологии английского языка ГОУ
«ХГУ им. акад. Б. Гафурова»
(Таджикистан, Худжанд)

**EXPRESSION OF SIMULTANEOUS
RELATIONS IN COMPLEX SENTENCES
WITH SUBORDINATE CLAUSES OF
SUBJECT AND OBJECT IN
ENGLISH AND TAJIK LANGUAGES**

Juraeva Munzifa Negmatovna, Doctoral student
(PhD) of the department of English language
phonetics and lexicology under SEI «KhSU
named after acad. B. Gafurov» (Tajikistan,
Khujand) **E-MAIL:** mary-k-93@mail.ru

Калидвожаҳо: муносибатҳои ҳамзамонӣ, муносибатҳои ҳамзамонии ҷузъӣ, муносибатҳои ҳамзамонии кулӣ, ҷумлаҳои мураккаб, ҷумлаҳои пайрав, замон, шаклҳои ҳудуди замонӣ

Муносибатҳои замонии ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави мубтадо ва пуркунанда дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ таҳлил шудааст. Зикр шудааст, ки дар ҳолати ҳамзамонии кулӣ дар забони англисӣ ҳам дар сарҷумла ва ҳам дар ҷумлаи пайрав феъл дар замони гузаштаи номуайян- Past Indefinite низ меояд. Дар ҳолати ҳамзамонии ҷузъӣ амали ҷумлаи пайрав назар ба амали сарҷумла давомноктар мебошад ва барои ифодаи он феълҳои боҳудуд истифода мешаванд. Маълум аст, ки дар забони англисӣ дар ҷумлаҳои пайрави мубтадо беитар муносибатҳои ҳамзамонӣ дар ҷумлаҳои сарҷумлаи он бо ҷумлаи пайрав ба воситаи пайвандаки “that” алоқаманд аст, беитар ба назар мерасад. Собит гардидааст, ки дар ҳар ду забон ҳам дар ҷумлаҳои пайрави мубтадо ва ҳам ҷумлаҳои пайрави пуркунанда беитар муносибати ҳамзамонии ҷузъӣ дида мешавад, ки дар он амали сарҷумла яққарата, қўтоҳмуддат ва амали ҷумлаи пайрав бошад давомдор ва дарозмуддат аст.

Ключевые слова: отношения одновременности, отношения частичной одновременности, отношения полной одновременности, сложные предложения, придаточные предложения, время, видо-временные формы

Анализируются временные отношения в сложноподчиненных предложениях с придаточными подлежащего и дополнения в английском и таджикском языках. Выявлено, что в отношениях полной одновременности в английском языке и в главном и в придаточных предложениях глагол употребляется в Past Indefinite tense. В отношениях частичной одновременности действия в придаточном предложении, действие в главном предложении является более продолженным и для его выражения употребляются неопределенные глаголы. В результате анализа фактологического материала установлено, что в английском языке одновременные отношения наблюдаются в основном в придаточных предложениях подлежащего, которые вводятся союзом “that”. Установлено, что в обоих языках в придаточном предложении подлежащего и в

придаточном предложении дополнения встречаются отношения частичной одновременности, при которых действие главного предложения является кратким, однократным, а действие придаточного предложения – продолженным.

Key-words: *simultaneous relations, relations of partial simultaneity, relations of full simultaneity, complex sentences, subordinate clauses, tense, tense-aspect forms*

The article presents an analysis of simultaneous relations in complex sentences with subordinate clauses of subject or object in English and Tajik. It has been cleared out that in the relations of full simultaneity in English the verb in principle and subordinate clauses is used in Past Indefinite Tense. In the relations of partial simultaneity of actions that one of the principal clause is more continuous and unlimited verbs are used for its expression. The results of the analysis showed that in English simultaneous relations are observed mainly in subordinate clauses of subject being introduced by dint of the conjunction “that”. It is established that in both languages the relations of partial simultaneity are occurred, here with, the action of the principal clause is short, seme a factive and that one of the subordinate clause is continuous.

Муносибатҳои замони яке аз масъалаҳои мубрами грамматикаи муосир ба ҳисоб рафта, дар қисмати синтаксис мавриди таҳлил қарор мегирад. Муносибатҳои замони дар ҳамаи намудҳои ҷумла, ки ду ё зиёда предикатсияро доро мебошанд, аз қабилӣ ҷумлаҳои сода бо хабарҳои чида, созмонҳои синтаксисӣ бо масдар, сифати феълӣ, герундий, инчунин ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ва пайваст ба назар мерасанд.

Масъалаи муносибатҳои замони дар ҷумла дар ҳамбастагӣ бо категорияи ҳудуд ва замон аз тарафи забоншиносони ҳам хоричӣ ва ҳам дохилӣ тадқиқ шудааст.

Дар забоншиносии англисӣ дар таҳқиқи масъалаи мавриди назар М.Ю. Рябова [8] В.В. Иванова [3] ва Н.А. Кобрина [4] саҳми арзанда гузоштаанд. Дар забоншиносии тоҷик бошад, дар асарҳои Ш.Рустамов [7], Д.Тоҷиев [9], М.Н. Неъматуллоева [6] оид ба масъалаи ҳамзамонӣ корҳои илмӣ-тадқиқотӣ бурда шудааст.

Дар мақолаи мазкур муносибати ҳамзамонӣ дар ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо ҷумлаҳои пайрави мубтадо ва пурқунанда дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мавриди тадқиқот қарор гирифтааст.

Муносибатҳои замони-сохтори асосии категориалӣ маҳсуб ёфта, замонро дар ҷумла ифода мекунад. Муносибатҳои замони ду хел мешавад: ҳамзамонӣ ва гуногунзамонӣ.

Профессор Ш.Рустамов бар он назар аст, ки муносибати замони дар байни амалҳои ҷумлаи содаи таркиби ҷумлаҳои мураккаб чунин муносибатест, ки замони воқеъшавии амалҳои дохили ҷумларо дар ду намуди муносибати замони-ҳамзамонӣ ва пайиҳамзамонӣ нишон медиҳад. Муносибатҳои ҳамзамонӣ дар як вақт, як лаҳза воқеъ гардидани амалу ҳолатро ифода мекунад. [7,25]

Англисшинос М.Ю. Рябова низ қайд мекунад, ки муносибатҳои замони ду намудро дороанд. Вай муносибатҳои замони ба ҳамзамонӣ ва пайиҳамзамонӣ ҷудо намудааст, ки дар навбати худ ҳамзамонӣ ҷузъӣ ва кулӣ мешавад. Гуногунзамонӣ бошад, аз пайиҳамзамонӣ ва қабليات иборат аст. [8,53]

Ба андешаи М.Н. Нематуллоева ҳамзамонӣ чунин вазъияти муносибати амал мебошад, ки дар он як амал бо амали дигар дар як вақт ба вуқӯъ пайваста, ҳамзамон арзи ҳастӣ дорад. [5,27]

Хулоса, муносибатҳои замони чунин муносибате ҳастанд, ки дар сохторҳои ҷумлаҳои гуногун, ки якчанд амал доранд, ба мушоҳида мерасанд, тавассути шаклҳои ҳудуди замонии феъл ва пайвандакҳо ифода ёфта, дорои ду намуд - ҳамзамонӣ ва гуногунзамонӣ мебошанд.

Чи тавре ки зикр гардид, муносибатҳои ҳамзамонӣ ба ду зергурӯҳ тақсим мешаванд: ҳамзамонии чузъӣ ва куллий. Ҳамзамонии чузъӣ дар вақте дида мешавад, ки сарҷумла бо амали ҷумлаи пайрав дар лаҳзаҳои гуногуни вақти амали сарҷумла ба вуқӯъ мепайванданд. Ҳамзамонии куллий вақте дида мешавад, ки амали сарҷумла бо амали ҷумлаи пайрав дар як вақти муайян мегузарад.

Мисол: Вақте ки аз пеши ҳаммоми тӯқумдӯзӣ мегузаштааст, аз гӯлаҳи ҳаммом садо мебаромадааст. [15,25]

George Merry was standing at the door spitting over some bad tasted medicine. [10,22].

Дар ҷумлаи аввал пайвандаки “**вақте ки**” дар ҷумлаи пайрав истифода шудааст. Феъл-предикатҳои “**мегузаштааст**” ва “**мебаромадааст**” амалхоёро ифода мекунанд, ки дар як вақт ба вуқӯъ пайвастанд, синхронӣ, яъне ҳамзамон иҷро шудаанд ва муносибати ҳамзамонии куллиро ифода менамоянд.

Дар ҷумлаи англисӣ низ муносибати ҳамзамонии куллий дида мешавад, зеро “**was standing**” амали давомдорро ифода намуда, “**spitting**” низ давоми ҷумлаи содаи аввал ба ҳисоб рафта, амали давомдор мебошад. Муносибати ҳамзамонӣ ифодагари дар як лаҳзаи вақт ба вуқӯъ пайвастанӣ ду амал мебошад.

Акнун муносибати ҳамзамониро дар ҷумлаи пайрави мубтадо ва пуркунанда дида мебароем. Ҷумлаи пайрави мубтадо аз рӯи шакл ва маъно ҷумлаи содаест, ки дар забони англисӣ тавассути пайвандакҳои *if, whether, that*, ҷонишинҳои *who, what, which*, зарфҳои *why, where, how, when* ба сарҷумла алоқаманд мегардад. Дар забони тоҷикӣ бошад, ҷумлаи пайрав ба сарҷумла тавассути пайвандаки “ки” алоқаманд мешавад.

Дар ҷумлаҳои пайрави мубтадо мумкин аст муносибати ҳамзамонӣ мавҷуд бошад, яъне амали ҷумлаи пайрав метавонад бо амали сарҷумла ҳамзамон бошад, яъне, баробар ба вуқӯъ пайвандад.

Мисол: ... what I believed in I wished to behold. [12,67]

Дар мисоли дар боло овардашуда феъли сарҷумла “*believed*” яъне “*боварӣ дорам*”, ва феъли ҷумлаи пайрав “*wished*”, “*орзумдам*” муносибати куллиро ифода карда истодаанд.

Дар забони тоҷикӣ ҷумлаи пайрави мубтадо бо сарҷумла ба воситаи пайвандаки *ки* алоқаманд шуда, ба саволи чӣ ё кӣ ҷавоб мешавад. Дар ҷумлаи пайрави мубтадо сарҷумла танҳо зоҳиршавии аломатро мефаҳмонад, вале соҳиби аломат дар ҷумлаи пайрав ифода меёбад:

Мисол: Дар ин ҷо сухан дар бораи салаватхонаҳои ҳаррӯза меравад, ки баъзе онҳо дар мадрасаи Мири Араб буданд. [14,196].

Амали ҷумлаи пайрав метавонад бо амали сарҷумла ҳамзамон бошад, яъне баробар ба вуқӯъ пайвандад. Дар баъзе ҳолатҳо амали ҷумлаи пайрав метавонад амали сарҷумларо пайравӣ кунад.

Дар ҳолати ҳамзамонии куллий дар забони англисӣ чунин шаклҳои худудино замони феъл истифода бурда мешаванд: дар сарҷумла феъл дар шакли замони гузаштаи номуайян- Past Indefinite ва дар ҷумлаҳои пайрав низ феъл дар шакли замони гузаштаи номуайян Past Indefinite меояд:

Мисол: What was unwholesome to him he regarded as unfit for anybody. [10,8]

Ҷумлаи пайрави мубтадо аксаран дар аввали ҷумла меояд. Дар баъзе мавридҳо он метавонад пас аз сарҷумла ояд. Дар ин ҳолат мубтадои сарҷумла тавассути ҷонишини “*it*” ифода мегардад:

Мисол: It was very possible he fancied himself that he was working there indeed. [13, 127].

Ҷумлаи болоӣ ҷумлаи пайрави мубтадо мебошад, ки дар он сарҷумла “*It was very possible he fancied himself*” дар аввали ҷумла омада, ҷумлаи пайрав бошад, “*that he was working there indeed*” пас аз сарҷумла омадааст. Мубтадои сарҷумла бо ҷонишини “*It*” ифода ёфтааст.

Дар ин навъи ҷумлаҳои пайрав низ муносибати ҳамзамонӣ тавассути шаклҳои феълӣ дар замони Past Indefinite ифода мешавад. Таҳлили мисолҳои ҷамъоварда собит менамояд,

ки дар забони англисӣ ҳам дар сарҷумла ва ҳам дар ҷумлаи пайрав асосан замони гузаштаи номуайян Past Indefinite истифода бурда мешавад:

Мисол: ...it was the first break in the perfect ease and harmony that reigned between them on this ideal holiday. [12,24].

Дар ҷумлаи боло амали сарҷумла “*was break*” ва амали ҷумлаи пайрав “*reigned*” дар замони гузаштаи номуайян Past Indefinite истифода бурда шудааст.

Дар ҳолати ҳамзамонии ҷузъӣ амали ҷумлаи пайрав назар ба амали сарҷумла давомноктар мебошад. Барои ифодаи амали давомдор бештар феълҳои боҳудуд истифода мешаванд:

Мисол: It was just at this time that Gandalf reappeared after his long absence. [11,89]

It was not until even the dusty cloud was no longer to be seen, that the gathers dispersed. [13,58]

Дар ҷумлаи пайрави мубтадои аввал “*Gandalf reappeared*” ва дар ҷумлаи дуум “*cloud was no longer to be seen*” ҳамзамонии ҷузъӣ ба назар мерасад ва феълҳои боҳудуд буда, ҳолати ҳамзамонии ҷузъиро ифода мекунад.

Дар натиҷаи таҳлили мисолҳои боло ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки дар забони англисӣ дар ҷумлаҳои пайрави мубтадо бештар муносибатҳои ҳамзамонии ҷузъӣ дар он ҷумлаҳое, ки дар сарҷумлаи он ҷонишини “*it*” истифода бурда шудааст, ба назар мерасад.

Дар ҷумлаи пайрави мубтадои забони тоҷикӣ низ муносибатҳои ҳамзамонии ҷузъӣ ва кулӣ дида мешаванд ва онҳо тавассути шаклҳои гуногуни худудию замонии феъл ифода мегарданд.

Дар ҷумлаи пайрави зерин замони гузаштаи наздик ва дар ҷумлаи пайрав замони гузаштаи ҳикоягӣ истифода бурда шудааст:

Мисол: Маълум буд, ки ӯ дар ин кори бемехнат ҳам сиёҳбахт буда, кораш пеш намерафт. [15,30].

Дар ҷумлаи пайрави зерин ҳам дар сарҷумла ва ҳам дар ҷумлаи пайрав замони гузаштаи ҳикоягӣ истифода бурда шудааст:

Меғуфтанд, ки дар ҳунари ҷўбтарошӣ ва кандакорӣ дар Бухоро ҳам монандаш кам ёфт мешуд. [15, 38].

Ҳамин тариқ, дар забони тоҷикӣ шаклҳои феъли замони гузаштаи наздик ва замони гузаштаи ҳикоягӣ барои ифодаи муносибати ҳамзамонӣ истифода бурда мешаванд.

Дар забони англисӣ ҷумлаи пайрави пуркунанда ба хабари сарҷумла ё ҷумлаи пайрави дигаре тобеъ шуда, ба он чун объекти бевосита ё бавосита хизмат мекунад. [6,45]. Он бо хабари сарҷумла ё ҷумлаи пайрави дигар бо ёрии яке аз пайвандакҳои навъи *that, least, it, ҷонишинҳои who, which, what, зарфҳои why, where, when, how* ё бе ягон восита, тавассути оҳанги гуфтор алоқаманд мегардад. Дар забони тоҷикӣ одатан сарҷумла ва ҷумлаи пайрав бо пайвандаки “ки” пайваст мешавад.

Мисол: Emma soon saw that her companion was not in the happiest humour. [11,51].

I didn't understand that it was really you speaking until near the end. [12,152].

Ман мехостам, ки маънии пурраи ҳамаи байтҳои, ки медонистам, фаҳмида гирам. [15,93].

Дар ҷумлаҳои пайрави пуркунанда дар ҳар ду забон муносибатҳои ҳамзамонӣ мавҷуд аст, ки он низ дар ду навъ муносибат: ҳамзамонии кулӣ ва ҳамзамонии ҷузъӣ воমেҳӯрад. Дар забони англисӣ ҳангоми ҳамзамонии кулӣ дар сарҷумла ва ҷумлаи пайрав чунин шаклҳои худудию замонии феъл истифода бурда мешаванд.

• Хабарҳои сарҷумла ва ҷумлаи пайрав дар шакли замони Past Indefinite ифода шуда метавонанд:

He saw that the man turned in the saddle. [11, 234]

She hardly knew how to suppose that she could be an object of admiration to so great a man [11,21].

• Сарчумлаи хабар тавассути феъл дар замони Past Indefinite ва дар чумлаи пайрав ба воситаи замони гузаштаи давомдор (Past Continuous) ифода шудааст:

Мисол: Mrs. Hurst, running away told us that you were coming out. [11,22].

I had not the smallest doubt that you were telling falsehoods, she answered quietly. [14, 168]

I became aware that someone was handing me; lifting me up and supporting me in a sitting posture. [12,29].

Дар чумлаҳои боло хабарҳои сарчумлаҳо “**told, had not, became aware**” буда, хабари чумлаҳои пайрав “**were coming out, were telling, was handing**” мебошад ва дар як вақт ба вуқӯи пайвастанд.

Дар ҳолати ҳамзамонии ҷузъӣ низ шаклҳои гуногуни худудию замонии феъл дар чумлаи пайрав истифода бурда шудааст. Дар вазъияти ҳамзамонии ҷузъӣ амали сарчумла нисбат ба амали чумлаи пайрав кӯтоҳмуддаттар мешавад.

• Дар ҳамзамонии ҷузъӣ амали сарчумла ва чумлаи пайрав метавонад бо шакли феълии замони гузашта ифода ёбад. Ба сифати хабари сарчумла феъли бохудуд дар замони гузаштаи номуайян, ки амали яккарата ва анҷомёфтаре ифода мекунад, истифода бурда мешавад. Дар чумлаи пайрав бошад, хабар тавассути феъли беҳудуд дар замони гузаштаи номуайян истифода бурда мешавад. Дар чумлаи зер амали сарчумла **said** бо амали чумлаи пайрав **lived** дар замони гузаштаи Past Indefinite tense номуайян ифода карда мешавад.

Мисол: He then said she was the daughter of a French opera-dancer, Celine Varens and lived with her. [11,124]

Дар забони тоҷикӣ бошад замони гузаштаи наздик истифода бурда шудааст:

Баъд аз ним соат ӯ дид, ки модар аз вазнинии бор қадаш ҳам бо дили қавӣ ва ором дар таги дарвозаи фабрика истода буд.[15,21].

Дар ҳолати ҳамзамонии ҷузъӣ низ шаклҳои гуногуни худудию замонии феъл дар чумлаи пайрав истифода бурда шудааст. Дар вазъияти ҳамзамонии ҷузъӣ амали сарчумла нисбат ба амали чумлаи пайрав кӯтоҳмуддаттар мешавад.

Дар ҳолати дигар, яъне дар ҳамзамонии ҷузъӣ хабар дар сарчумла тавассути феъли бохудуд дар забони гузаштаи номуайян- Past Indefinite, ки амали яккарата ва анҷомёфтаре ифода мекунад, истифода бурда мешавад. Дар чумлаи пайрав бошад хабар тавассути ҳам феъли бохудуд ва ё беҳудуд дар замони гузаштаи давомдор- Past Continuous ифода шуда, амали давомнокро мефаҳмонад:

Here they were interrupted by Lady Catherine, who watched what they were talking of. [11,72].

Elizabeth saw what he was doing, and at the first convenient pause turned to him with an arch smile, and said [11,71].

Дар чумлаи аввал **were interrupted** ва дар чумлаи дуюм **saw** дар замони гузаштаи Past Indefinite истифода шудааст ва **watched** ва **was doing** дар замони гузаштаи номуайян ва давомдор Past Indefinite ва Past Continuous барои ифодаи ҳамзамонии ҷузъӣ истифода бурда шудааст.

Дар забони тоҷикӣ чумлаи пайрави пуркунанда барои эзоҳи сарчумла омада, маънои онро аз ҷиҳати объекти амал пурра мекунад. Вобаста ба ҳамин чумлаҳои пайрави пуркунанда ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешаванд:

1) чумлаи пайрави пуркунанда, ки барои пурра намудани хабари сарчумла меоянд:
Падарам музди хизмати созандагонро дода, онҳоро гусел мекард, ман аз ӯ хоҳиш

кардам, ки созандагонро ба рафтани намонад, чунки онҳо ба ман бисёр хуш омада буданд [14,с.16].

Ҷумлаи пайрави пуркунанда ба чунин сарҷумла тобеъ шуда меояд, ки хабари он ба зикри объекти амал эҳтиёҷ дорад. Чунончи, дар ҷумлаи «**Ман аз ӯ хошиш кардам**» хабари «**хошиш кардам**» аз ҷиҳати маъно нопурра ва эзоҳталаб аст, онро аъзои пайрави пуркунанда ва ё ҷумлаи пайрави пуркунанда пурра мекунад.

2) ҷумлаҳои пайрави пуркунанда, ки барои эзоҳ додан ва кушодани мазмуни аъзои пайрави пуркунандаи бо ҷонишинҳои ишоратӣ ифодаёфтаи сарҷумла истифода бурда мешаванд: **Ҳар ду инҳо маслиҳат кардаанд, ки ман имрӯз ба инҳо ҳалвои равшанӣ гирифта диҳам** [14,с.24].

Дар ин ҷумла мазмуни сарҷумла “**маслиҳат**”- ро ҷумлаи пайрав эзоҳ медиҳад.

Барои ифодаи муносибатҳои ҳамзамонӣ шаклҳои гуногуни худудию замони феъл истифода бурда мешаванд:

ЗГҲ+ЗГҲ: **Ман мехостам, ки маънии пурраи хамаи байтҳоеро, ки медонистам ё мешунидам, фаҳмида гирам.**

ЗГН+ЗГН: **Мо ба деҳаи Болои Рӯд расида дидем, ки дар он ҷо бачои он деҳаи обод, ки то дирӯз буд, як харобаи ваҳшатоваре пайдо шудааст** [15,с.386].

ЗГНақлӣ+ЗГНақлӣ: **Падарам гуфт, ки навозандагон хуб навохта истодаанд ва онҳо ба ман низ бисёр хуш омадаанд** [15,с.16].

Дар ҷумлаи боло феъли “**кард**” дар ЗГН буда, амали яккартаре ифода мекунад, феъли ҷумлаи пайрав “**истодаанд**” дар забони тоҷикӣ амали давомдор буда, бо ЗГНақлӣ ифода шуда, муносибати ҳамзамониро нишон медиҳад.

Хулоса, муносибатҳои замонӣ дар ҷумлаҳои мураккаби тобеъ яке аз муаммоҳои рӯзмарраи забоншиносӣ мебошад. Муносибатҳои замонӣ ба ҳамзамонӣ ва гуногунзамонӣ ҷудо шуда, дар ҷумла ба воситаи пайвандакҳо, мувофиқати замонию худудию феъл-предикатҳо ифода мегарданд. Ҳамзамонӣ бошад, ба кулӣ ва ҷузъӣ ҷудо мешавад. Ҷумлаҳои пайрави пуркунанда ва мубтадо ҷумлаҳои пайрави серистеъмолтарин махсуб ёфта, дар ҳар ду забон ҳам барои ифодаи муносибати ҳамзамонӣ истифода бурда мешаванд. Таҳлили мисолҳо нишон дод, дар ҳар ду забон ҳам дар ҷумлаҳои пайрави мубтадо ва ҳам дар ҷумлаҳои пайрави пуркунанда бештар муносибати ҳамзамонии ҷузъӣ дида мешавад, ки дар он амали сарҷумла яккарата, кӯтоҳмуддат ва амали ҷумлаи пайрав бошад, давомдор ва дарозмуддат аст.

Дар забони англисӣ дар ҷумлаҳои пайрави мубтадо муносибатҳои ҳамзамонӣ дар ҷумлаҳои, ки сарҷумлаи он бо ҷумлаи пайрав ба воситаи ҷонишини “that” алоқаманданд, бештар ба назар мерасад.

Ихтисораҳо:

ЗГН- замони гузаштаи наздик; ЗГҲ- замони гузаштаи ҳикоягӣ; ЗГНақлӣ- замони гузаштаи нақлӣ

Пайнавишт:

1. *Блох М.Я. Высшая школа. Теоретические основы грамматики: учебник/ М.Я. Блох. - 4-е изд., испр. – Москва, 2004. – 239 с.*
2. *Бархударов Л.С, Поченсов Г.В. Сложноподчиненные предложения в английском языке. – Москва : Высшая школа, 1981.- 264 с.*
3. *Иванова В.В. Теоретическая грамматика современного английского языка: учебник.- Москва: Высшая школа, 1981.- 285 с.*

4. Кобринa Н.А., Коршеева Е.А. Грамматика английского языка: учебник- Санкт-Петербург, 1999.- 355 с.
5. Нематуллоева М.Н. Типология выражения таксисных отношений. - Душанбе: Ирфон, 2001.-132 с.
6. Усмонов К.У. Назарияи грамматикаи забони англисӣ. - Хучанд, 2009. – 100 с.
7. Рустамов Ш. Ҷумлаҳои мураккаб бо пайрави сабаб дар забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Дониш, 1968.- 118 с.
8. Рябова М.Ю. Временная референция в английском языке: дисс... д-ра филол. наук. – Кемерово, 2004.- 352 с.
9. Тоҷиев Д.Т. Воситаҳои алоқаи ҷумлаҳои мураккаби тобеъ дар забони адабии тоҷик.- Душанбе: Дониш, 1967.- 156 с.

Адабиёти бадеӣ:

10. Austen Jane. *Pride and Prejudice*. Oxford University press, 1995 - 102 pp.
11. Bronte Charlotte. *Jane Eyre*- Moscow, 1965. - 124 pp.
12. Dickens Ch. *Adventures of Oliver Twist*. – Moscow, 1949. - 327 pp.
13. Tolkien J.R.R. *The Lord of Rings. All parts*- Islamabad, Pakistan, 1967. - 352 pp.
14. Айнӣ С.Ёддоштҳо, қисми I, Сталинобод: Нашириёти давлатии Тоҷикистон, 1950. – 352 с.
15. Ҷалил Р. Маъвои дил. - Душанбе: Дониш, 1983.- 386 с.

Reference literature:

1. Blokh M. Ya. *Theoretical Grounds of Grammar: manual // M. Ya. Blokh. The 4-th edition, revised*. – М.:, 2004. – 239 pp.
2. Barhudarov L. S., Pochensov G. V. *Complex Sentences in the English Language*. – М.: Higher School; 1981. – 264 pp.
3. Ivanova V. V. *Theoretical Grammar of Modern English: manual*. – М: Higher School, 1981. – 285 pp.
4. Kobrina N. A., Korsheyeva Ye. A. *Grammar of the English Language: manual*. – Spb., 1999. – 355 pp.
5. Negmatullayeva M. N. *Typology of Taxis Relations Expression*. Dushanbe: Cognition, 2001. – 132 pp.
6. Usmonov K. U. *Theoretical Grammar of the English Language*. – Khujand, 2009. – 100 pp.
7. Rustamov Sh. *Complex Sentences with Subordinate Clauses of Cause in Modern Tajik Literary Language*. Dushanbe: Knowledge, 1968. – 118 pp.
8. Ryabova M. Yu. *Temporal Reference in the English Language. Doctoral dissertation in philology*. Kemerovo, 2004. – 352 pp.
9. Tojiyev D. T. *Relations between Principal and Subordinate Clauses in Complex Sentence in the Tajik Literary Language*. Dushanbe: Knowledge, 1967. – 156 pp.

Fiction:

10. Austen Jane. *Pride and Prejudice*. Oxford University press, 1995. - 102 pp.
11. Bronte Charlotte. *Jane Eyre*- Moscow, 1965. - 124 pp.
12. Dickens Ch. *Adventures of Oliver Twist*. – Moscow, 1949 - 327 pp.
13. Tolkien J.R.R. *The Lord of rings. All parts*- Islamabad, Pakistan, 1967. - 352 pp.
14. Aini, S. *Reminiscences*. – P.I. – Stalinabad: Tajik State Publishing-House, 1950. – 352 pp.
15. Jalil. P. *The Voice of Heart*. – Dushanbe: Knowledge, 1983. – 386 pp.